

СКЛАД МІКРОТОПОНІМІВ БАСЕЙНУ РІЧКИ УЖА З ПОГЛЯДУ ЇХ ПОХОДЖЕННЯ

Анотація. У статті подається короткий огляд основних груп мікротопонімів басейну річки Ужа з погляду походження.

Ключові слова: мікротопонім, автохтонний слов'янський (український) елемент, іншомовний елемент.

Summary. The short review of basic groups of the microtoponyms of the basin of the Uzh river is given from the point of view of their origin in the article.

Key words: microtoponym, autochthonic slavonic (Ukrainian) element, foreign element.

На зламі XX і XXI століть ґрунтовно досліджений мікротопонімний матеріал лише окремих регіонів України, зокрема Чернігівсько-Сумського Полісся (Є. Черепанова) [18], Рівненщини (Я. Пура) [12], Підгір'я (О. Михальчук) [8], Західного Поділля (Н. Лісняк) [7], Чернівецької області (І. Чеховський) [19], Сколівщини (Н. Сокіл) [16]. Крім названих комплексних студій, опубліковані окремі статті, предметом дослідження яких є структура, семантика, етимологія, мотиваційні зв'язки тощо мікротопонімів окремих регіонів: Г. Аркушин [1], О. Бабічева [2], Н. Бицко [3], М. Карпенко [6], А. Обручар [10], Т. Поляруш [11] та ін. Надзвичайно цінними є етимологічні розвідки С. О. Вербича [4 та ін.] під назвою „Етимологічні спостереження над топонімічним реєстром А. Петрова“.

Територія басейну річки Ужа Закарпатської області ще не була об'єктом мікротопонімних студій. Тому актуальність дослідження полягає в необхідності опрацювання, введенні до наукового обігу та в потребі монографічного опису мікротопонімів басейну річки Ужа (на матеріалі українських говірок Закарпаття).

Мета нашого дослідження – здійснити сукупний аналіз мікротопонімів басейну річки Ужа, а саме: визначити основні групи базових елементів із погляду їх походження.

Проетимологізований мікротопонімний матеріал дозволяє констатувати таке: 1) у досліджуваному басейні простежуються різні утворення, мотивовані базовими апелятивами слов'янського походження (українського, російського, словацького); 2) незначна група мікротопонімів утворена на базі назв неслов'янського походження (угорського, німецького, румунського). Наслідки мовних контактів на території басейну незначною мірою позначилися на формуванні української мікротопонімії Ужанщини.

Основну кількість мікротопонімів басейну річки Ужа складають назви слов'янського (українського) походження ($\approx 96,8\%$). Вони відзначаються прозорою етимологією і є досить пізніми утвореннями на базі української мови, які відображають її основні лексичні особливості. Тому назви слов'янського походження, які видаються прозорими, не складають особливих труднощів і не вимагають коректив та уточнень, наприклад: *Бéрех* (п. – Пол. Г.), пор. *béreg* ‘схил гори’ [5: 12], п. *Vir'x* (Рус. М., Сім., Т.-Пол., Маюр., Мок-

ра, Лип., Вільш., Лік., Чорн., Смер., Пор.), пор. *verx* ‘верхня, найвища частина чого-небудь; вершина’ [15, I: 334], *Д'іл* (п. – Завос., Мокра, Смер., Турич., Бук., л. – Т.-Б., Пор.), пор. *dil* ‘гірський хребет, що розділяє села’ [5: 49], *Кич'ара* (п. – М. Бер., Маюр., л. – Т.-Пол., С-ки, Дубр., Зар., г. – Пер.), пор. *кічера* ‘гора, вкрита вся лісом, крім вершини’ [15, IV: 156], п. *Облаш'ик* (М.Бер., Новос.), пор. *облаз* ‘гола стрімка скеля; круча’ [15, V: 518], п. *Т'існинá* (Лік.), пор. *тіснина* ‘вузька долина з дуже крутими, іноді прямовисними схилами’ [15, X: 147], п. *Гóлиц'а* (Зар.), пор. *голиц'и* ‘безліса гора’ [5: 37], п. *Корóстав'іц'* (С-ки), пор. *короставий* ‘коростяний, шорсткий, шерехатий, ширшавий’ [5: 84], п. *Пога-ріш'і'е* (К.Р.), пор. *пóгарь* ‘згорілий ліс; згаріще’ [5: 145], п. *Йéгрóві'ш'і'е* (Ужок), пор. *игрóвиці* ‘місця для ігор’ [5: 71] тощо.

Серед мікротопонімних утворень на базі іншомовних елементів, у тому числі й інослов'янських ($\approx 3,2\%$), без сумніву, виділяємо такі основні групи: 1) словацькі вкраплення; 2) російські вкраплення; 3) угорські вкраплення; 4) німецькі вкраплення; 5) румунські вкраплення.

Знаходимо в мікротопонімії басейну річки Ужа відносно невелику (0,7%) кількість назв, утворених на базі російських чи зросійщених апелятивних позначень. Зафіксовані назви виникли в радянський період і є результатом історико-культурних формацій, що припадають приблизно на середину та другу половину ХХ ст. Базовими елементами таких мікротопонімів є апелятиви, що позначають шляхи сполучення та пересування, спосіб та місце виробництва, споруди, які відображають культурно-історичні та політико-адміністративні зміни краю: ч.с. *Пе-рекр'óсток* (Зар.), пор. *перекр'ёсток* ‘перехрестя; роздоріжжя’ [13: 427], пляж *Бес'ёд'ки* (Вол.), пор. *бесёдка* ‘альтанка’ [13: 34], буд. *Пожáрна* (Пер.), пор. *пожáрный* ‘пожежний’ [13: 475], м.к. *Д'ётский П'л'аж'* (Кам.), пор. *д'ётский* ‘дитячий’ [13: 126], п. *Оч'іст'іт'ел'н'і Стáнци'її* (Нев.), пор. *очис-тительный* ‘очищувальний; очисний’ [13: 411] та ін.

Українсько-словацька міжмовна взаємодія позначилася на мікротопонімії досліджуваної території зовсім незначними утвореннями (0,2%): п. *Кóблики* // *Кóбли'ки'* (М.Бер.), п. *Кóблики* (Маюр., Мокра, Завб., Турич.), пор. *koblina* ‘податок священикові,

сплачуваний зерном' [20, IV: 357], вул. *Грау'ка* (М. Бер., Пер.), пор. *hradsky* 'міський; такий, що має відношення до міста' [20, II: 230] та ін.

Угорські іншомовні елементи (1,3%) реалізовані через базові назви на позначення: 1) рельєфу: г. *Bán'a* (Пер.), пор. *bánya* 'рудник, шахта; кар'єр' [17: 71]; 2) непротічних або заболочених вод: бол. *Tóva* (Завос., М. Бер.), п. *Tóvishi':e* (К.Р.), пор. *tó* 'озеро; ставок' [17: 708]; 3) джерела: дж. *Фораиш* (Дубр.), пор. *forrás* 'джерело' [17: 273]; 4) викорчуваної та вирубаній місцевості: ур. *Артáши//Гартáши* (Став.), ур. *Артáши // Гартáши* (Став.), п. *Ертáш'i* (Люта, Луг), *Ертáш* (п. – Бук., Вільш., ур. – Чорн.), п. *Йертáш* (*//Ертáш'i*) (Вішка), пор. *irtás* 'викорчовування, корчування' [17: 351]; 5) умов та типу поселення, особливостей його укріплення тощо: ч.м. *Тáйн'a* (Пер.), пор. *tanya* 'хутір, садиба' [17: 674], ч.м. *Télen* (Пер.), пор. *telep* 'селище, оселення, поселення, колонія' [17: 687]; 6) штучних водоймищ, споруджень для водних артерій тощо: дамба *Ти́таиш* (Дубр.), пор. *tető* 'покрівля, покриття, дах'; 'вершина, верх' [17: 699]; 7) розвитку промислів та ремесел у процесі історичної діяльності людини: к. *Bán'a* (Новос.), п. *Bániishi':e* (Забр.), пор. *bánya* 'рудник, шахта; кар'єр' [17: 71]; 8) культових споруд: кл. *Темету́й* (Пол. Г.), кл. *Те"м'им'у́й* (Завос.), кл. *Тим'им'у́й* (Мокра, Нев.), кл. *Тім'им'у́й* (Бег. П., Мажур.), пор. *tetető* 'кладовище, цвинтар' [17: 689] тощо.

Німецькі вкраплення в мікротопонімії басейну річки Ужа незначні (0,3%). Це традиційно назви, пов'язані з певними типами адміністративних споруд, шляхами сполучення й пересування: п. *Шмпре́га* (Нев., Верх. Б., Луг, Кам.), *Шмпре́ка* (ч.с. – Пор., п. – Т.-Пол., л. – Новос.), пор. *Strécke* 'залізнична лінія' [9: 789], ч.с. *Штац'іон* (Дубр.), пор. *Statióh* 'станція' [9: 776] та ін.

Література

1. Аркушин Г. Відбиття говіркових особливостей у мікротопонімії північно-західної України // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Вип. 354 – 355. Слов'янська філологія. – Чернівці: Рута, 2007. – С. 12–15.
2. Бабічева О. Л. Назви земельних ділянок Деснянсько-Сеймського межиріччя і їх відображення в мікротопонімії // Питання історичної ономастики. – К.: Наук. думка, 1994. – С. 151–157.
3. Бицко Н. Мікрогідроніми (назви ярів) Тернопільщини (лексико-семантичний аспект) // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Вип. 354–355. Слов'янська філологія. – Чернівці: Рута, 2007. – С. 95–98.
4. Вербич С.О. Етимологічні спостереження над топонімним реєстром А.Петрова. I. // *Linguistica slavica*: Ювілейний збірник на пошану Ірини Михайлівни Железняк. – К.: Київ, 2002. – С. 15–20.
5. Гуцульські говірки: Короткий словник. – Львів, 1997. – 230 с.
6. Карпенко М. Відантропонімії мікротопоніми Кременецького району Тернопільської області // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Вип. 354–355. Слов'янська філологія. – Чернівці: Рута, 2007. – С. 167–172.
7. Лісняк Н. І. Мікротопонімія Західного Поділля: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец.: 10.02.01 „Українська мова” / Н. І. Лісняк. – Ужгород, 2004. – 30 с.
8. Михальчук О. І. Мікротопонімія Підгір'я: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец.: 10.02.01 „Українська мова” / О.І. Михальчук. – Київ, 1998. – 20 с.
9. Немецко-русский словарь. – М., 1964. – 988 с.
10. Обручар А. Мікротопонімія українського Потисся у її взаєминах з ономастикою суміжних ареалів // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Вип. 356–359. Слов'янська філологія. – Чернівці: Рута, 2007. – С. 36–41.

Серед назв географічних об'єктів басейну річки Ужа є відносно невелика група (0,7%), яку можна кваліфікувати як румунські мовні запозичення. Це переважно терміни на позначення: 1) особливостей рельєфу: п. *Мин'ч'іу* (Гусн.), п. *Мінч'ул* (Бук.), л. *Мон'ч'іу* (Гусн.), п. *Мон'ч'ул* (Т.-Б., Пор.), п. *Мунч'іл* (Люта), п. *Мынч'ул* (Вільш.), пор. *tuncél* 'пагорб' [14: 866], л. *Гáвора* (Лип.), п. *Гáвра* (Лип., Пол. Г.), л. *Гáура* (Мокра), пор. *gaur/ă* 'дірка; яма' [14: 555], п. *Стринту́рина* (С-ки), пор. *strímtoră* 'тіщина' [14: 1360]; 2) особливостей трав'яного покриву та рослинного світу: п. *Кóрбул* (Завб.), пор. *corb* 'ворон' [14: 331], п. *Лéворда* (Лип., Лік.), пор. *léordă* 'цибуля ведмежа: черемха' [14: 767]; 3) господарських будівель та укріплень різного призначення: сін. *Стинкі́* (Тих.), п. *Стіниши':e* (Тих.), п. *Сты́н'a* (Бук.), п. *Сты́на* (Гусн., Ужок), п. *Стыниши':e* (Лип., Сух.), *Сты́нка* (Тих., Сух., Люта), пор. *stîná* 'загін для овець' [14: 1350] тощо.

Проведений аналіз мікротопонімів басейну річки Ужа з погляду їх походження дав змогу з'ясувати різномовний характер базових елементів, які брали участь у номінації географічних об'єктів, з абсолютною перевагою автохтонного слов'янського (українського) елемента. Запозичення з неслов'янських мов загалом посідають незначне місце (2,3%). Більшість базових назв мікротопонімів має новочасний характер і належить винятково до діалектного масиву української мови або ж відбиває українсько-угорські, українсько-російські, українсько-румунські, українсько-німецькі, українсько-словацькі контакти. Іншомовні елементи, що нашарувались на різних історичних етапах, істотно не змінили склад та не вплинули на функціонування мікротопонімії басейну річки Ужа, хоч ужанська мікротопонімна система зберегла численні сліди контактів місцевого населення з представниками інших етносів.

11. Поляруш Т. І. З історичної мікротопонімії північно-східного Лівобережжя (лексико-семантичні моделі) // Питання історичної ономастики. – К.: Наук. думка, 1994. – С. 131–133.
12. Пура Я. О. Походження назв територіальних мікрооб'єктів Рівненщини. – Рівне, 1990. – 209 с.
13. Російсько-український словник-довідник. – К., 2005. – 942 с.
14. Румынско-русский словарь. – М. – Бухарест, 1980. – 1592 с.
15. Словник української мови. – К.: Наук. думка, 1970–1980. – Т. I–XI.
16. Сокіл Н.В. Мікротопонімія Сколівщини: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец.: 10.02.01 „Українська мова” / Н.В. Сокіл. – Львів, 2007. – 16 с.
17. Угорсько-український словник / За ред. П.Лизанця. – Ужгород, 2001. – 729 с.
18. Черепанова Е. А. Мікротопонімія Черниговско-Сумського Полесся. – Сумы, 1984. – 456 с.
19. Чеховський І. Г. Мікротопонімія Чернівецької області в історичному аспекті (утворення на базі народної географічної термінології): Автореф. дис. ... канд. істор. наук: спец.: 07.00.01 „Історія України” / І.Г. Чеховський. – Чернівці, 1996. – 24с.
20. Slovník slovenského jazyka. – Bratislava, 1959–1968. – Т. 1–6.

Список умовних позначень

а) скорочення назв населених пунктів:

Великоберезнянський район:

Бег. П. – с. Бегендятська Пастіль
 Бук. – с. Буківцьова
 Верх.-Б. – с. Верховина-Бистра
 Вішка – с. Вішка
 Вол. – с. Волосянка
 Гусн. – с. Гусний
 Домаш. – с. Домашин
 Забр. – с. Забрідь
 Зав. – с. Завосино
 Костр. – с. Кострино
 К. Р. – с. Костринська Розтока
 Луг – с. Луг
 Люта – с. Люта
 М. Бер. – с. Малий Березний
 Мирча – с. Мирча
 Рус. М. – с. Руський Мочар
 Смер. – с. Смерекова
 Став. – с. Ставне
 Стр. – с. Стричава
 Сух. – с. Сухий
 Тих. – с. Тихий
 Ужок – с. Ужок
 Чорн.-с. Черногорова
Перечинський район:
 Вільш. – с. Вільшинки
 Дубр. – с. Дубриничі
 Завб. – с. Завбуч
 Зар. – с. Заричово
 Лип. – с. Липовець
 Лік. – с. Лікідари
 Мокра – с. Мокра
 Маюр. – с. Маюрки
 Нов. – с. Новоселиця
 Пол. Г. – с. Полянська Гута
 Пер. – м. Перечин

Паст. – с. Пастілки
 Пор. – с. Порошково
 Сім. – с. Сімир
 С-ки – с. Сімирки
 Тур. – с. Туриця
 Т.-Б. – с. Тур'я-Бистра
 Т.-Пас. – с. Тур'я-Пасіка
 Т.-Пол. – с. Тур'я-Поляна
Ужгородський район:
 Кам. – с. Кам'яниця
 Онок. – с. Оноківці
 Нев. – с. Невицьке

б) скорочення номенклатурних термінів:

маг. – магазин
 бол. – болото
 буд. – будинок
 вул. – вулиця
 г. – гора
 дж. – джерело
 дол. – долина
 дор. – дорога
 зар. – зарості
 к. – кар'єр
 кл. – кладовище
 л. – ліс
 м.в.–місце відпочинку
 м.к. – місце купання
 п. – поле
 перехр. – перехрестя
 пол. – поляна
 пот. – потік (річка)
 потч. – потічок (струмок)
 р. – ріка
 рибн. – рибник; ставок
 ур. – урочище
 ч.м. – частина міста
 ч.с. – частина села, куток